

„OSTMARK“ A PROTEKTORÁT JAKO DESTINACE ŘÍŠSKÉHO CESTOVNÍHO RUCHU

IVAN JAKUBEC

Cestovní ruch se v meziválečném období velmi výrazně změnil. Souviselo to s rozvojem dopravních prostředků, podstatným rozšířením nároku na placenou dovolenou a relativní dostupností domácích i zahraničních cest s ohledem na možnosti jednotlivých společenských vrstev.¹ Rok 1933 v Německu předznamenal významné změny i v oblasti cestovního ruchu. K dispozici jsou sice publikace i kvalifikační práce, které se zabývají většinou cestovním ruchem, resp. jeho dílčími otázkami před válkou, či během ní. Z rakouské provenience zmiňme práce Evy Marii Mayrhuber² a Gustava Otruby³, z německé počiny Detlefa Brandese,⁴ ze slovenské studie Jany Pitekové⁵ a Miroslava Sabola,⁶ z české Jiřího Pokorného,⁷ Jana Rychlíka,⁸ Jana Štemberka⁹ či Radky Šustrové¹⁰.

-
- 1 Příspěvek vznikl v rámci projektu GAČR č. 16-07164S „Pod dohledem Třetí říše. Cestovní ruch v letech 1939 až 1945“.
 - 2 Mayrhuber, Eva Maria: Wirtschaftsfaktor Fremdenverkehr. Die Geschichte des österreichischen Tourismus zwischen Weltwirtschaftskrise und 1.000-Mark-Sperre“. Dipl. Arbeit. Wien 2010.
 - 3 Otruba, Gustav: A. Hitler's „Tausend-Mark-Sperre“ und die Folgen für Österreichs Fremdenverkehr. Linz 1983.
 - 4 Brandes Detlef: Die Tschechen unter deutschem Protektorat. Teil II. München 1975.
 - 5 Piteková, Jana: Cestovní ruch na Slovensku počas II. svetovej vojny a v prvých rokoch po jej skončení. Ekonomická revue 9/1, 2006, s. 51–63.
 - 6 Sabol, Miroslav: Dejiny dopravy na Slovensku 1938–1948 (1950). (Jej hranice a limity). Bratislava 2015.
 - 7 Pokorný, Jiří: Dovolená s Heydrichem. Soudobé dějiny 3, 2014, s. 364–381.
 - 8 Rychlík, Jan: Cestování do ciziny v habsburské monarchii a v Československu: pasová, vízová a vystěhovalcká politika 1848–1989. Praha 2007.
 - 9 Štemberk, Jan: Česká turistika jako možnost úniku od protektorátní reality. In: Tauchen, Jaromír – Schelle Karel (eds.): Období nesvobody. Ostrava 2014, s. 236–248; týž: K činnosti a organizaci Ústředního svazu pro cizinecký ruch. In: Štemberk, Jan – Manová, Miroslava a kol.: Historie a cestovní ruch perspektivní a podnětné spojení. Pocta profesorů Vratislavu Čapkovi k 85. narozeninám. Praha 2008, s. 277–289; týž: Ústřední svaz dopravy 1940–1948. Acta Oeconomia Pragensia 15/7, 2007, s. 405–416; týž: Ústřední svaz pro cizinecký ruch (1940–1948). Cestování včera a dnes 3/2, 2006, s. 57–62.
 - 10 Nejnověji k problematice Kinderlandverschickung: Šustrová, Radka: Projekt Erweiterte Kinder-

V příspěvku byly využity fondy českých, německých i rakouských archivů. Z Národního archivu v Praze byly studovány fondy Úřad říšského protektora, Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, Předsednictvo ministerské rady, Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností, Ministerstvo zahraničních věcí – Výstřížkový archiv, Ministerstvo zemědělství; z Moravského zemského archivu v Brně fond Zemský prezident – správa z příkazu říše B 252. Ze Spolkového archivu v Berlíně (Bundesarchiv Berlin) byly těženy fondy Reichswirtschaftsministerium a Deutsche Arbeitsfront; ze Saského státního archivu v Drážďanech (Sächsische Staatsarchiv Dresden, Hauptstaatsarchiv Dresden) fond 11177 Oberfinanzpräsident. V Rakouském státním archivu ve Vídni (Österreichisches Staatsarchiv Wien) fond Archiv der Republik; z Hornorakouského zemského archivu v Linci (Oberösterreichisches Landesarchiv Linz) fondy Gemeindearchiv Hirschbach im M., BH-Steyer-Land a BH Ried. Samozřejmě, že se tímto výčet archivních zdrojů neuzavřel.

Studie se věnuje problematice cestovního (dobově cizineckého) ruchu na příkladu k Německu „nově“ přiřazených území, a to teritoria bývalého Rakouska v roce 1938 a okleštěného zbytku českých zemí začleněných do říše jako Protektorát Čechy a Morava v roce 1939. Nejedná se o klasickou komparaci vývoje cestovního ruchu v období 1938/1939–1945 v obou zmíněných destinacích (ta je velmi obtížná vzhledem k atomizované zachovanosti a teritoriální roztržitosti fondů, jejich výpovědní hodnotě a jejich vzájemné nekompatibilitě), ale o zachycení vývoje, tendencí, problémů, z nichž některé byly velmi podobné, jiné odlišné včetně hlediska „celoříšské“ perspektivy. Část opatření v této oblasti byla uplatněna nejprve po anšlusu Rakouska a o rok později v protektorátu. Současně se vývoj cestovního ruchu během války nezastavil; nejednalo se tedy jen o jeho omezování či stagnaci. Příspěvek samozřejmě nevyčerpal všechny možnosti přístupu ke studiu pramenů a dobové literatury, stejně jako zpracování této problematiky.

Jednou z oblastí německo-rakouských vztahů představoval i cestovní ruch. Rakouska jako významné turistické destinace se dotknulo nařízení Hitlerova kabinetu z 29. května 1933 o poplatku říšských Němců pro cestu do Rakouska ve výši 1000 RM.¹¹ Nařízení znamenalo tvrdou ránu pro rakouský turistický průmysl (1000-Mark-Sperre). Motivem nebyly jen hospodářské cíle a autarkní opatření či omezení emigrace z Německa, ale především „ústřední instrument agresivní poli-

landverschickung v Protektorátu Čechy a Morava v letech 1940–1945. Dipl. práce FF UK 2010 a táž: Pro výcvik a ochranu německých dětí! Zřizování táborů KLV na území Protektorátu Čechy a Morava. In: *Securitas imperii* 24/1, 2014, 200–225; táž: Pod ochranou protektorátu: Kinderlandverschickung v Čechách a na Moravě: politika, každodennost a paměť 1940–1945. Praha 2012.

11 Gesetz über die Beschränkung der Reisen nach der Republik Österreich. Vom 29. Mai 1933. RGBI. I, 1933, s. 311.

tiky vůči politicky neposlušnému Rakousku¹². Skutečně dramaticky poklesl podíl říšských Němců v rámci rakouského cestovního ruchu, byť výrazné snížení návštěvníků z Německa ovlivnila již velká hospodářská krize.¹³ Tento podíl se zvýšil až po anšlusu, avšak jen v některých turistických oblastech.¹⁴

Cestovní ruch se v Německu z hospodářské a s ní spojené informačně-propagační roviny dostal do ideologicko-politické roviny, tedy do jakési „politické a ideologické nadstavby“ nacistické společenské struktury. Stávající struktura cestovního ruchu, pokud neodporovala „novému pořádku“, byla zachována (převzata) či transformována, jinak byla zrušena. Pokud bylo z říšského hlediska třeba, vznikaly nové instituce a struktury. Ani říšská struktura správy a kontroly cestovního ruchu nebyla neměnná. Kromě zřizování nových struktur docházelo k rušení i stávajících nebo k úvahám o jejich zrušení. Zatímco v případě Rakouska se jednalo o tradiční oblast cestovního ruchu (Alpy, lázeňství) s rozvinutou cestovní infrastrukturou ještě z dob monarchie, v případě protektorátu se sice jednalo také o tradiční oblast cestovního ruchu, při čemž hlavní oblasti lázeňství i turistických středisek byly odstoupeny v roce 1938 Německu (Krkonose, Krušné hory, Šumava, Karlovy Vary, Mariánské Lázně, Františkovy Lázně, Teplice) a Polsku (Darkov).

Obsazení území Rakouska v březnu 1938 přineslo podstatné změny v organizaci a realizaci cestovního ruchu ve střední Evropě. Tyto změny, probíhající na území bývalého Rakouska (Land Österreich, Ostmark, Südstdeutschland) bezprostředně po „znovusjednocení“ s Německou říší¹⁵ předznamenal také vývoj na území budoucího Protektorátu Čechy a Morava. Současně přes stejnou obsahovou podstatu uvedených změn, došlo k některým odlišnostem ve struktuře řízení cestovního ruchu.

Nejprve se podívejme na organizaci cestovního ruchu v Německu. Ačkoliv probíhala „organická“ výstavba německé ekonomiky již od roku 1934, teprve v listopadu 1938 byla uznána jako *Odborná skupina lázeňské provozy* (Fachgruppe Badebetriebe) v rámci *Říšské skupiny obchod* (Reichsgruppe Handel), která zahrnovala podnikatele a podniky (fyzické a právnické osoby), které provozují živnos-

12 Hachtmann, Rüdiger: *Tourismus-Geschichte*. Göttingen 2007, s. 134.

13 Podrobněji k tomu srv.: Otruba, Gustav: Die große Wandlung im österreichischen Fremdenverkehr als Folge der 1000-Mark-Sperre. In: *Beiträge zum Handels- und Verkehrsgeschichte*. Graz 1978, s. 187–217; týž: Hitlers „Tausend-Mark-Sperre“ und die Folgen für österreichischer Fremdenverkehr 1933–1938 (Linzer Schriften zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, Bd. 9). Linz 1983.

14 Omezení cestování do Rakouska bylo zrušeno zákonem z 24. srpna 1936. Gesetz über den Reiseverkehr mit Österreich. Vom 24. August 1936. RGBl. I, 1936, s. 647.

15 Gesetz über Wiedervereinigung Österreichs mit dem Deutschen Reich vom 13. März 1938, RGBl. I, 1938, s. 237.

tensky lázeňský provoz včetně státních a komunálních podniků, které provozují lázně s vanovým a lékařským provozem.

Teprve v roce 1939 byla podle Pátého nařízení o organické výstavbě zřízena samostatná *Říšská skupina cestovní ruch* (Reichsgruppe Fremdenverkehr) (4. dubna 1939).¹⁶ Tvořily ji *Hospodářská skupina hostinských a hotelových živností* (Wirtschaftsgruppe Gaststätten und Beherbergungsgewerbe) a *Odborná skupina lázeňské provozy* (Fachgruppe Badebetriebe).¹⁷ Postupně došlo k další diferenciaci v rámci říšské, hospodářské i odborné skupiny.

Organizační vývoj se nezastavil ani za války. Podle nařízení říšského ministra hospodářství ze dne 4. května 1942 patřily do *Říšské skupiny cestovního ruchu* dvě hospodářské skupiny, a to *skupina hotelových živností* (Beherbergungsgewerbe) a *skupina hostinských živností* (Gaststättengewerbe). Nově byla jako samostatná odborná skupina vyčleněna *skupina stravování* (Gemeinschaftsverpflegung).¹⁸

V říši byl kromě uvedené povinné stavovské samostatné organizace *Říšské skupiny cestovní ruch* ještě zřízen *Říšský cizinecký svaz veřejnoprávní korporace říše* (Reichsfremdenverkehrsverband öffentlich-rechtliche Körperschaft des Reiches) podle zákona o říšském cizineckém svazu z 26. března 1936¹⁹ se zemskými a místními svazy pro cizinecký ruch a přidruženou *Centrálou říšských drah pro německý cestovní ruch* (Reichsbahnzentrale für den Deutschen Reiseverkehr).²⁰ *Říšský cizinecký svaz* byl postaven pod dohled speciálně vytvořeného oddělení (XII.) cizineckého ruchu v říšském ministerstvu lidové osvěty a propagandy. Podle výnosu vůdce ze dne 27. ledna 1939 se státní ministr v. v. dr. Hermann Esser stal státním tajemníkem v říšském ministerstvu lidové osvěty a propagandy ve zmíněném oddělení.²¹ Současně zůstal výkonným prezidentem říšského cizinec-

16 Fünfte Verordnung zur Durchführung des organischen Aufbaues der deutschen Wirtschaft vom 4. 4. 1939 (RGBl. 1939, I, s. 734) podle zákona z 27. 2. 1934, RGBl. I., 1934, s. 185.

17 Bundesarchiv Berlin (dále BACh), fond Reichswirtschaftsministerium (dále RWM) R 3101/9288 Bd. 1, čj. III W.O. 28557/39; BACh, fond RWM R 3101/9288 Bd. 1, čj. III 17210/42, Anordnung die Neuregulierung der Reichsgruppe Fremdenverkehr von 4. Mai 1942.

18 BACh, fond Deutsche Arbeitsfront (dále NS-5-VI) 6452, Carl Kühne, Aufbau der Wirtschaftsgruppe Beherbergungsgruppe, Fach-Pressedienst der Reichsgruppe Fremdenverkehr Nr. 14 vom 5. 4. 1943, Bl. 12–13.; BACh, NS-5-VI 6452, Der Fremdenverkehr Nr. 21 vom 23. 5. 1942, Bl. 39; BACh, fond RWM R 3101/9289 Bd. 2, čj. W.O.S. 18377/42, Berlín 23. 9. 1942; BACh, fond NS-5-VI 6452, Fritz Homann, Neuordnung der Reichsgruppe Fremdenverkehr, Der Fremdenverkehr Nr. 19 vom 9. 5. 1942, Bl. 48.

19 RGBl. I, 1936, s. 271.

20 Kose, Jaroslav: *Hospodářský význam cestovního ruchu. Sbíрка přednášek České národohospodářské společnosti 40–41/9*, Praha 1940, s. 4.

21 Podrobněji k H. Esserovi srv. Görlich, Christopher: *NASDAP-Mitglied Nr. 2. Hermann Esser und der Fremdenverkehr im Nationalsozialismus*, Norderstedt 2015.

kého svazu.²² *Centrála říšských drah* byla také podřízena Goebbelsově ministerstvu propagandy.²³

Podle výnosu říšského ministra hospodářství ze dne 30. května 1939 vznikala oddělení cestovního ruchu u hospodářských komor (Abt. Fremdenverkehr Wirtschaftskammer).²⁴ V roce 1942 byla u hospodářských komor Alpy, Korutany, Gdaňsko-Západní Prusy a Povartí zřízena oddělení cestovního ruchu. V ostatních obvodech hospodářských komor (Wirtschaftskammerberzirken) byly zajištěny činnosti oddělení cestovních dosavadními pododděleními (Unterabteilungen) hostinských a hotelových živností (Gaststätten- und Beherbergungsgewerbe).²⁵

Říšský cizinecký svaz byl pověřen propagační a informační službou. *Centrála říšských drah* vydávala značné množství informačního a propagačního charakteru. Organizace cestovního ruchu v říši byla vlastně dvoukolejnou, ale personálně spojenou v osobě H. Essera, což garantovalo spolupráci. *Říšský cizinecký svaz* byl tedy říšskou korporací veřejnoprávní s podřízenými zemskými svazy, vlastně cizineckými spolky podle občanského práva. Základ tvořila tzv. cizinecká obec (Fremdenverkehrsgemeinde) podle schválení dozorčího politického úřadu na návrh předsedy cizineckého svazu. Naopak *Říšská skupina cestovních ruchů* byla budována hierarchicky shora (hospodářské a odborné skupiny).

Dobové prameny nijak neskrývaly politický a ideologický podtext cestovního ruchu v „nové“ společnosti. Cestovní ruch dostal „v rámci nár. socialistické ideologie zvláštní **poslání politické**“ [zvýrazněno v originále – IJ].²⁶ Není proto náhodné, že státním sekretářem pro cestovní ruch byl jmenován jeden z nejbližších soukmenovců A. Hitlera H. Esser. Cestovní ruch se stal politickou záležitostí, o které rozhodovali nejvyšší představitelé říše v čele s A. Hitlerem.

Land Österreich, Ostmark, Alpen- und Donau-Reichsgaue, Südostdeutschland

Začlenění Rakouska do říše mělo ambivalentní charakter pro cestovní ruch. Na jedné straně došlo v jistých regionech k výraznému zlepšení návštěvnosti, na druhé straně v řadě regionů naopak k dramatickému poklesu. Např. v Salcburku vzrostl počet přenocování v cizineckém ruchu v roce 1938/1939 oproti roku 1937/1938 více než o jeden milion, zejména v prvních měsících po anšlusu,²⁷ ve Štýrsku naopak

22 BArch, fond RWM R 3101/9288 Bd. 1, čj. III W.O. 28632/9.

23 Berkold-Fackler Franz – Krumbholz, Hans: *Reisen in Deutschland: Eine kleine Tourismusgeschichte*. München – Wien 1997, s. 73.

24 BArch, fond RWM R 3101/9288 Bd. 1, čj. III W.O. 28862/39.

25 BArch, fond RWM R 3101/9288 Bd. 2, čj. W.O.S. 17929/42.

26 Tamtéž, s. 7.

27 Weber, Fritz: *Die Spuren der NS-Zeit in der österreichischen Wirtschaftsentwicklung*. Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften 2, 1992, s. 153.

zaznamenaly pokles (Bad Gleichenberg).²⁸ V propagaci bývalého Rakouska se často „jen“ změnila slova či jen adjektiva na „německý jih – Korutany“, „německá jižní země – Štýrsko“ či „nejvyšší hora Německé říše“ – Großglockner.²⁹

Přivtělení Rakouska do říše (nejprve jako země Rakousko) mělo, stejně jako v jiných oblastech, konsekvence i v cestovním ruchu. Státní tajemník pro propagandu dr. Mühlmann psal ministru obchodu a dopravy dr. Hansi Fischböckovi ve Vídni dne 2. května 1938 ohledně rozdělení prostředků pro cestovní ruch ze státního rozpočtu pro rok 1938. Rakouská reklama pro cestování byla likvidována a z proponované sumy bylo k datu likvidace spotřebováno předběžně jen 600 šilinků. Zbylá suma ve výši 500 000 šilinků byla určena pro výstavbu nové organizace cizineckého ruchu a pro naléhavou potřebu finančních požadavků likvidovaných zemských turistických úřadů (Landesverkehrsämter). Současně říšské ministerstvo financí upozornilo ministerstvo financí ve Vídni, že preliminovaná suma na rok 1938 v žádném případě nesmí být překročena. Dalších 200 000 šilinků bylo k dispozici k ukončení likvidace rakouské reklamy na cestovní ruch z proponované rezervy ministerstva pro obchod a dopravu. Podle názoru ministerstva pro obchod a dopravu by uvedená suma mohla být stejnoměrně rozdělena mezi *Centrálu říšských drah*, která převzala propagaci v zahraničí od rakouské reklamy na cestování, a *Říšský úřad propagandy ve Vídni* (Reichspropagandaamt Wien) za účelem nové vnitřní organizace cestovního ruchu v Rakousku.³⁰ Jak se nakonec reálně prostředky spotřebovaly, není zatím známo. Vzhledem k ještě „neválečnému“ roku 1938 lze předpokládat, že byly realizovány ve prospěch reorganizace cestovního ruchu na území bývalého Rakouska.

Úřad říšského místodržícího v Rakousku (Amt des Reichsstatthalters in Österreich) prostřednictvím dr. Albrechta sděloval říšskému ministru pro znovusjednocení Rakouska s Německou říší (Reichsminister für die Wiedervereinigung Österreich mit dem Dt. Reiche), resp. vládnímu radovi Hoffmannovi dne 20. září 1938, že po jednání s ministrem financí Hansem Fischböckem v souladu s prezidentem H. Esserem zbylé prostředky určené pro rakouskou reklamu na cestování pro novou organizaci cestovního ruchu budou použity pro zimní reklamu a rozděleny na jednotlivé organizace cizineckého ruchu v župách.³¹

Mezi příčinami dobového stavu cestovního ruchu v Rakousku se uváděl výpadek Židů (ve smyslu norimberských rasových zákonů) a cizinců, zejména Ameri-

28 Österreichisches Staatsarchiv Wien (dále ÖStA), oddělení Archiv der Republik (dále AdR 04), kart. 162, sl. 240/0 Massnahmen zur Hebung des Fremdenverkehr in der Ostmark.

29 Weber, F.: Die Spuren, s. 153.

30 ÖStA, AdR 04, kart. 162, sl. 2430/4 Verwendung staatliche Mittel für Fremdenverkehrsförderung.

31 ÖStA, AdR 04, kart. 162, sl. 2430/4 Verwendung staatliche Mittel für Fremdenverkehrsförderung.

čanů, Angličanů a Francouzů; dále nedostatek návštěvníků z Německa, neboť existovalo rozšířené mínění, že rakouské hostince jsou již několik měsíců předraženy, a že Rakousko je přeplněno a že nelze získat žádné místo. Současně se uvádělo, že ceny jsou nižší než v Schwarzwald, na Severním moři a v Harcu.³²

H. Esser, tehdejší prezident *Říšského výboru pro cestovní ruch* (Reichsausschusses für Fremdenverkehr), psal dne 19. června 1938 říšskému komisaři pro znovusjednocení Rakouska s Německou říší (Reichskommissar für die Wiedervereinigung Österreichs mit dem Deutschen Reich) a župnímu vedoucímu Josefu Bürckelovi, že podle říšského zákona o říšském cizineckém ruchu z 23. června 1933³³, který byl zaveden v zemi Rakousko nařízením z 15. června 1938³⁴, má být zřízeno šest nových zemských cizineckých svazů, jejichž obvod celkově odpovídá župám NSDAP. Zemské cizinecké svazy byly členy *Říšského cizineckého svazu* a odborné instrukce obdržely od H. Essera. Dohled nad zemskými cizineckými svazy byl přenesen na jednotlivá zemská hejtmanství. Centrála pro zemi Rakousko, která by dohlížela na nově zřízené zemské cizinecké svazy, „neodpovídala přáním vůdce“. Z tohoto důvodu v budoucnu neměly být prostředky k podpoře cizineckého ruchu rozdělovány přes centrálu, ale na jednotlivé zemské cizinecké svazy podle příkladů v „Altreichu“.³⁵ Z uvedeného dokumentu vyplývá, že Hitler přestože rozšiřoval platnost německých zákonů na získaná území, v žádném případě nechtěl posilovat bývalé Rakousko jako jednotku (vyjma institutu říšského místodržícího a dalších institucí), a to ani v oblasti cestovního ruchu. Jednalo se o druh „trestu“ pro předválečné a poválečné Rakousko? Současně se o možném scénáři aplikace říšských zákonů v oblasti jednalo již před koncem března 1938. V úvahu připadala jen realizovaná cesta, tedy modifikace říšského zákona o cizineckém ruchu a zákona o zemském cizineckém svazu.³⁶

Bürckelův dálnopis z 1. července 1938 určený zástupci vůdce ve Vídni Rudolfu Hessovi uváděl, že cizinecký ruch v Rakousku zdaleka neodpovídá očekáváním a zůstal za stavem minulého roku. „Obrátil jsem se již telegraficky na župní vedoucí a požádal jsem je, aby propagovali cizinecký ruch v Rakousku.“³⁷ A pořádal Hesse o podporu, zejména o realizaci dovolené členů NSDAP a jejich struktur

32 ÖStA, AdR 04, kart. 162, sl. 240/0 Massnahmen zur Hebung des Fremdenverkehr in der Ostmark.

33 RGBl. I, 1933, s. 393.

34 RGBl. I, 1938, s. 630.

35 ÖStA, AdR 04, kart. 162, sl. 2430/5 Organisation des Fremdenverkehrs in Österreich.

36 Akten der Reichskanzlei. Regierung Hitler 1933–1945. Bd. V: 1938. München 2008, Nr. 71, 29. 3. 1938, s. 247–248.

37 ÖStA, AdR 04, kart. 162, sl. 240/0 Massnahmen zur Hebung des Fremdenverkehr in der Ostmark, Fernschreiben, Wien I. 7. 1938.

v Rakousku. Současně navrhl říšskému ministru dopravy zlevnění jízdného pro cesty na dovolenou do Rakouska o 40–60 % podle vzdálenosti.³⁸

Říšský ministr vnitra Wilhelm Frick psal 14. července 1938 říšskému ministru dopravy Juliu Dormmüllerovi ohledně žádosti říšského komisaře pro znovusjednocení Rakouska s Německou říší o zvýšení cestovního ruchu do Rakouska prostřednictvím snížených osobních tarifů. Žádost podpořil co „nejvřeji“. Opa-koval, že cestovní ruch do Rakouska zůstal za očekáváním, které je nezbytné pro rakouské hospodářství. Pokles návštěvnosti v některých částech země označil z politického hlediska „za neúnosné“.³⁹ Za vzor měly sloužit zpáteční jízdenky Východní Prusy (Ostpreußenrückfahrkarte). A protože nastala doba cestování, jednalo se o naléhavou záležitost. Za říšského ministra dopravy odpověděl Reimann již následujícího dne. Sděлил, že zavedením osobního jízdného říšské dráhy v oblasti působnosti bývalých Rakouských spolkových drah (Österreichische Bundesbahnen) došlo k jeho snížení přepočtem jízdného podle skutečné vzdálenosti a redukci spěšného a rychlíkového příplatku. Na trati Kufstein – Brenner z 11,90 RM na 5,40 RM (3. třída) a z 21,30 RM na 8,40 RM (2. třída); Berlín – Vídeň (přes Pasov) z 45,70 RM na 39,70 RM (3. třída) a z 73,50 RM na 59 RM (2. třída); jízdenka na dovolenou (Urlaubskarte), která umožnila další snížení (minimálně 20 %, více než 800 km 50 %, více než 1 000 km 60 %). Dříve s touto jízdenkou v relaci Berlín – Semmering činilo jízdné 69,70 RM (3. tř.) a 111,50 RM (2. tř.), nyní na 61 RM, resp. 9 RM; trať Düsseldorf – Semmering činilo 74,30 RM (3. tř.) a 117,50 RM (2. tř.), nyní 64 RM, resp. 95 RM; trať Düsseldorf – Štýrský Hradec místo 77 RM (3. tř.) a 119,80 RM (2. tř.) stojí 64 RM, resp. 95 RM. Pro zavedení zpáteční jízdenky Východní Prusy (40 % sleva a více než 800 km činí 50 % a více než 1 000 km 60 %) nejsou předpoklady, tedy překonání polského koridoru. Současně ale poukázal na skutečnost, že restaurace a letoviska, které dříve byla výlučně vyhledávána Židy, nebo se nalézaly převážně v židovských rukách, jsou nyní prázdné, a „z tohoto nelze obecně vyvozovat další závěry pro dopravu do Rakouska“.⁴⁰ Původní náklonnost k rekreaci v Rakousku poklesla, neboť „výše požadovaných cen v jednotlivých letoviscích, které často představují jen přepočtení šilinků na říšské marky ve stejné výši, které odradí návštěvníky od jízdy do rakouských letovisek“.⁴¹ A žádost odmítl.

Říšský místodržící v Rakousku Arthur Seyß-Inquart na počátku července 1938 upozorňoval zemské hejtmany a úřady kontrolující ceny ohledně tvorby cen v pohostinství a hotelnictví na zákony uveřejněné v říšskoněmeckém zákoníku.⁴²

38 Tamtéž.

39 ÖStA, AdR 04, kart. 162, sl. 240/0 Massnahmen zur Hebung des Fremdenverkehr in der Ostmark.

40 Tamtéž.

41 Tamtéž.

42 RGBl. I, 1938, s. 354 a 340.

První se týkal dodržování úkolů a pravomoci říšského komisaře pro tvorbu cen (Reichskommissar für die Preisbildung im Lande Oesterreich). Druhý zakazoval zvyšování cen v Zemi Rakousko (od 29. března 1938). V pohostinství musela být minimálně tři levná polední a večerní menu, tedy 20 % pod všeobecnou cenovou hladinou; v případě speciálního menu byl nutný minimálně jeden levný chod (20% sleva). Ceny musely být jednoznačné a vyvěšeny. Cena mléko neměla být vyšší než 100 %. V hotelnictví musel činit počet nejlevnějších pokoj 10 % celkové počtu pokojů.⁴³

Doporučené ceny jídel na počátku července 1938 činily v letoviscích v údolí a jednoduchých horských střediscích od 3,30 RM, v malých střediscích u alpských jezer od 4,30 RM, ve středních střediscích u alpských jezer od 5 RM, v lázních a lázeňských střediscích od 6,80 RM, v prvotřídních hotelích od 10 RM; ve Vídni, v jednoduše zařízených hotelích 5 RM a ve středních od 7 RM. Majitelé restaurací měli dbát na to, aby „hostům ze staré říše byla nabízena strava, na kterou jsou zvyklí, aby tím se v každém případě cítili jako doma“.⁴⁴ Toto doporučení jde z dnešního hlediska proti současnému trendu, ochutnat místní speciality během dovolené. Materiál doporučoval vítat „bratry“ a „sestry“ ze „staré říše“ nikoliv z ekonomických důvodů, ale motivačních. Dopravní spojení je prvotřídní, za méně než 3 hodiny lze dosáhnout od severní bavorské hranice jižní župy německé „Ostmark“.

Říšský komisař J. Bürckel na počátku července 1938 zdůraznil zemským hejtmanům, že cizinecký ruch zaostává dosud za očekávanými. Jako příčina pro to spočítá hlavně v tom, že ve „staré říši“ vznikl dojem, že „Ostmark“ je „příliš drahá“.⁴⁵ Žádal od starostů osobní nasazení (angažovanost) k vytvoření „snesitelných cen“. Podle nařízení č. 46 prezidenta říšského svazu pro cizinecký ruch o organizaci zemských cizineckých svazů vydané 5. srpna říšským místodržícím A. Seyß-Inquartem byly zemské cizinecké svazy ve Vídni, Dolní Dunaj, Štýrsko, Korutany, Horní Dunaj a Salcburk a Tyroly.⁴⁶

Místní činitel Willy Günther z Bad Gleichenberg (Štýrsko) psal župnímu veliteli J. Bürkelovi, říšskému komisaři pro znovusjednocení Rakouska s Německou říší dne 5. srpna 1938, že v jeho obci dosáhl počet návštěvníků tisícovky,

43 ÖStA, AdR 04, kart. 162, sl. 240/0 Massnahmen zur Hebung des Fremdenverkehr in der Ostmark.

44 ÖStA, AdR 04, kart. 162, sl. 240/0 Massnahmen zur Hebung des Fremdenverkehr in der Ostmark, Unterlagen für Mitteilungen über den Österreichischen Fremdenverkehr, 8. 7. 1938.

45 ÖStA, AdR 04, kart. 162, sl. 240/0 Massnahmen zur Hebung des Fremdenverkehr in der Ostmark.

46 ÖStA, AdR 04, kart. 162, sl. 2430/5 Organisation des Fremdenverkehrs in Österreich, Anordnung Nr. 46 des Präsidenten des Reichsfremdenverkehrsverbandes über die Organisation des Landesfremdenverkehrsverbände, Wienerzeitung Nr. 232, 24. 8. 1938, s. 11; Oberösterreichisches Landesarchiv Linz (dále OÖLA), Sammlung DI Sighartner, Zeitungsausschnitte, Hs 9, Neue Einteilung der Ostmarkgaue. Wien 1. 6. 1938.

což představovalo jen malou návštěvnost. Bylo to způsobeno „výpadkem“ Židů a očekávané a slíbené náhradě „staroříšských Němců“ („Altreichsdeutschen“) a Rakušanů. Je to politováníhodné a je nutná „okamžitá pomoc“ („sofortige Abhilfe“), aby místní občané nebyli na pochybách. A oblast Bad Gleichenbergu označil za „nouzovou oblast“. Nejednalo se o „předražení“, neboť ceny jsou podobné jako v Bolzanu a Meranu.⁴⁷

Podívejme se nyní na periodickou (frekvenční) zprávu o návštěvě rakouských lázní a letovisek z konce srpna 1938. Ta sice slabší návštěvnost některých oblastí Štýrska potvrzovala, jinak však uváděla poněkud jiné údaje. Návštěva ze „staré říše“ vzrostla o 50 – 100 % ve srovnání s minulým rokem. Zejména se to týkalo letovisek: Zell am See, Golling, Kaprun, Saalfelden, dále tyrolských, korutanských lázní a vorarlberského Schrunzu. V lázních a letoviscích, kde v minulých letech výlučně převažovalo „židovstvo“, jsou letos „přirozeně“ špatně navštěvovány.⁴⁸ Takto postiženými byly Bad-Ischl, Bad-Aussee, Solní komora (Attersee a Mondsee), Bad-Gleichenberg, Baden u Vídně, Hofgastein, Bad-Vöslau, Semmering, Bad-Sauerbrunn. Na východě, v Bad-Gastein, Kitzbühl, St. Anton am Arlberg a další, které byly navštěvovány cizinci, by mohly být kompenzovány návštěvníky ze „staré říše“. Slabá návštěvnost byla ve Štýrsku a župě Dolní Dunaj, kam dříve jezdili maďarští a vídeňští Židé. Návštěvníci ze „staré říše“ dávali přednost prostému pohostinství a ubytování v soukromí než v luxusních hotelech. Toto vyjádření svědčí i o finanční situaci říšských Němců, kteří nemohli vydávat tak velké sumy za ubytování jako cizinci a návštěvníci židovského původu. Je to obdoba úsloví „z nouze ctnost“. Zpráva konstatovala, že je třeba se smířit s poklesem návštěvníků židovského původu z Maďarska, Československa („Tschechei“), ale také z Nizozemska, Anglie (Velké Británie) a Ameriky. Ve Štýrsku se zlepšení návštěvnosti týkalo Štýrského Hradce a Ennsthalu, naopak špatně na tom byla oblast Packstraße a Gleichenbergu; úroveň 1937 nedosáhl ani Burgenland. V Tyrolsku, Salcbursku, Oberdonau, Korutanech, Vorarlberku bylo dosaženo úroveň 1937 nebo vyšší. V župě Dolní Dunaj vykazovaly slabou návštěvnost lázně, přes víkendy byla lepší obsazenost Semmeringu, Payerbachu a Reichenau. Vídeň přes výpadek cizinců disponovala lepšími výsledky než v roce 1937.⁴⁹

Jiným zdrojem informací o vývoji v bývalém Rakousku představuje zpráva „Hospodářskostrukturní analýza cizineckého ruchu v Ostmarce“⁵⁰ dr. Ericha Geberta ze

47 ÖStA, AdR 04, kart. 162, sl. 240/0 Massnahmen zur Hebung des Fremdenverkehr in der Ostmark.

48 ÖStA, AdR 04, kart. 162, sl. 240/0 Massnahmen zur Hebung des Fremdenverkehr in der Ostmark, Frequenzbericht bis Ende August 1938.

49 Tamtéž.

50 ÖStA, AdR, kart. 264, 4a 141.5 Wirtschaftskulturelle Untersuchung der Fremdenverkehrswirtschaft in der Ostmark. Wirtschaftsstrukturelle Untersuchung der Fremdenverkehrswirt-

Salcburku z roku 1938. Zpráva byla určena jen pro služební potřebu. Konstatovala, že stejně jako hospodářství Rakousko-Uherska byl i ekonomika cizineckého ruchu orientována „vnitrostátně“. Po rozpadu monarchie se „zbytek Rakouska“ („Rest-Oesterreich“) zařadil mezi země, které z cizineckého ruchu budovaly „podstatné výdělečné odvětví“. Podle hlášení patřilo Československo v roce 1936 s 6,82 % k nejnvýznamnější zdrojové zemi. Německo následovalo jen s 4,37 %.⁵¹ Totéž platilo i o počtu přenocování (8,12 %), Německo pouze 4,68 %.⁵² Německo se svými 75 miliony obyvatel představovalo pro rakouskou ekonomiku cizineckého ruchu takový zdroj energie a rezervu, že „pravděpodobně všechna očekávání, která zajistí pro budoucnost, budou skutečností daleko překonána“. ⁵³ Orientace na „světlu budoucnost“ je tedy zřejmá. Podmínky pro úspěšný vývoj spočívaly podle zprávy v „technickém vyrovnání zpoždění a odbytu minulých let“, „vyrovnání v meziválečném období v říšskoněmeckém cizineckém ruchu všeobecně dosaženého výkonnostního statusu provozů cizineckého ruchu“ a „zachování cenové politiky, která nebude z ceníku zde běžně vzniklému přítok brzdit.“⁵⁴ Zpráva končila konstatováním, že význam Země Rakousko spočívá v získávání a udržení deviz a nadějí, že k tomu napomohou také zřízené svazy cizineckého ruchu podle veřejného práva.

O tom, že se změnila návštěvnost bývalého Rakouska po anšlusu, svědčí publikované oficiální údaje. Cizinecký ruch v říši vykazoval nyní v jihovýchodním Německu („Ostmark“) od 1. října 1938 do 30. září 1939 5 401,1 tis. návštěvníků (což představovalo 15,2% podíl říše), z toho zahraničních cizinců (Auslandsfremde) 279,6 tis. (19,4 % podíl říše).⁵⁵

Cizinecký ruch v říši letních pololetích 1939 a 1940 zaznamenal podstatný pokles, daný zahájením válečných operací. Tento pokles se dotkl i území bývalého Rakouska. Celkový počet návštěvníků se snížil na 2 367,9 (podíl v říši 16 %) oproti předchozímu období 3 931,3 (17 % podíl říše), z toho zahraničních návštěvníků (Auslandsfremde) na 33,4 (28,3 % říše) oproti minulému roku 184,4 (19,4 % říše).

schaft in der Ostmark. Bericht erstattet von Landesrat Gauwirtschaftsberater Dr. Erich Gebert, Salzburg. Wien 1938.

51 Tamtéž, s. 3.

52 Tamtéž, s. 4.

53 Tamtéž, s. 17.

54 Tamtéž, s. 19.

55 Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich. 1939/40. Berlin 1940, s. 77; https://www.digizeitschriften.de/dms/img/?PID=PPN514401303_1939|log13&physid=phys128#navi [29. 12. 2017].

Cizinecký ruch v letní sezóně 1940 a 1939 podle částí říše v tis.

Župa	Rok	Počet celkem	Z toho zahraničních cizinců	Nemocní
Vídeň	1940	370,0	16,2	10,0
	1939	447,5	63,4	–
Dolní Dunaj	1940	394,3	4,1	36,7
	1939	516,1	14,4	–
Horní Dunaj	1940	301,6	1,7	245,7
	1939	479,6	9,4	–
Štýrsko	1940	374,2	2,3	25,9
	1939	483,1	16,8	–
Korutany	1940	236,4	14,2	8,4
	1939	405,0	2,9	–
Salcburk	1940	285,4	27,1	11,0
	1939	678,6	3,5	–
Tyrolsko a Vorarlberg	1940	406,0	3,5	11,0
	1939	921,4	39,1	–

Pramen: Statistisches Jahrbuch für das deutsche Reich. 1941/42. Berlin 1942. https://www.digizeitschriften.de/dms/img/?PID=PPN514401303_1941|log12&physid=phys153#navi [29. 12. 2017].

Propagaci bývalých rakouských letovisek napomohla velkolepá akce zorganizovaná v červnu 1939. Tehdy župu Horní Dunaj navštívilo sto pracovníků cestovních kanceláří z 50 německých velkoměst a 200 šéfredaktorů s cílem podpory cizineckého ruchu.⁵⁶

Po řízení propagaci návštěvy bývalého Rakouska se již na počátku roku 1940 dostavil překvapivě zážak reklamy, pravděpodobně v souvislosti s připravovaným jarním válečným tažením. *Zemský cizinecký svaz Horní Dunaj a Salcburk* (Landesfremdenverkehrsverband Oberdonau und Salzburg) dne 15. ledna 1940 „důvěrně“ nařizoval starostům obcí cizineckého ruchu zastavení reklamy pro cizinec-

⁵⁶ Oberösterreichisches Landesarchiv Linz (dále OÖLA), fond BH-Steyer-Land, kart. 402, Großwerbung für Oberdonau, Separatdruck aus der „Tages-Post“ r. 142 vom 24. 6. 1939.

ký ruch na základě spěšného dopisu říšského ministra lidové osvěty a propagandy z 10. ledna 1940 zejm. z důvodů zabezpečení zásobováním uhlím.⁵⁷ A 21. února 1940 připomínal starostům obcí cizineckého ruchu předběžný zákaz veškeré reklamy na cizinecký ruch v časopisech, na plakátech a výroba filmů.⁵⁸ Naopak na kontakt s nově k říši přivtělenými oblastmi svědčí pokyn hlavní kanceláře *Zemského cizineckého svazu Horní Dunaj a Salcburk* z března 1940, že na otázky ohledně dotazů na cesty a prospekty včetně protektorátu mohou být bezprostředně zodpovězeny jako z říše.⁵⁹

Až v červenci 1940 došlo k jistému uvolnění v reklamě na cizinecký ruch. Ve vlacích říšské dráhy mohla být neomezená reklama pro místní dopravu do 30, výjimečně do 50 km, dále lázeňská reklama v lékařském odborném tisku, tisk a rozesílání reklamy, reklama ve výlohách cestovních kanceláří a informačních místech v časopisech, přednášková reklama s diapozitivy a filmy.⁶⁰ V létě 1940 došlo k významné změně na nejvyšších místech „Ostmarky“. J. Bürckel byl nahrazen 10. srpna 1940 Baldurem von Schirachem jako župním vedoucím a říšským místodržícím ve Vídni. Současně zastával funkci říšského vůdce mládeže.

Pravděpodobně v souvislosti s poklesem volného cestovního ruchu a nedostačujícím využívání hotelů docházelo během války k jejich přeměně k administrativním účelům. *Říšský cizinecký svaz* se obrátil dne 25. září 1940 na zemské cizinecké svazy ohledně pokusů o přeměnu hotelů na administrativní budovy. Ministerstvo lidové osvěty a propagandy kontaktovalo v této záležitosti ministra hospodářství dopisem ze dne 14. září 1940. V Berlíně a v Mnichově platilo nařízení vůdce, že hotely nesmějí být přeměněny k administrativním účelům. K přeměně je nutné stanovisko zemského cizineckého svazu, že je hotel zbytečný.⁶¹

O průběhu pobytů a nevhodném chování hostů v obcích cizineckého ruchu svědčí informace tajné policie. Státní tajná policie v Linci (Staatspolizeistelle Linz) uváděla v dopise ze dne 6. května 1942 příklady zneužití pobytu v obcích cizineckého ruchu: „zpustlá změna života“, „hody“, „opilé výstřelky“, „nedostatek morální zdrženlivosti“ a apelovalo se na dodržování policejního pořádku z 21. dubna 1942.⁶²

S postupnou změnou struktury lázeňských hostů odkazoval *Zemského cizineckého svazu Horní Dunaj a Salcburk* 24. května 1944 na Esserův výnos z 1. břez-

57 OÖLA, fond Gemeindecarchiv Hirschbach im M., kart. 74, čj. 1765/40.

58 OÖLA, fond Gemeindecarchiv Hirschbach im M., kart. 74, čj. 1949/40.

59 OÖLA, fond Gemeindecarchiv Hirschbach im M., kart. 74, Hauptgeschäftsstelle des Landesfremdenverkehrsverbandes Oberdonau und Salzburg 14. března 1940, čj. 2010/40.

60 OÖLA, fond Gemeindecarchiv Hirschbach im M., kart. 74, Hauptgeschäftsstelle des Landesfremdenverkehrsverbandes Oberdonau und Salzburg 19. července 1940.

61 OÖLA, fond Gemeindecarchiv Hirschbach im M., kart. 74, čj. III R 125/40.

62 OÖLA, fond Gemeindecarchiv Hirschbach im M., kart. 74, čj. 11/2 4210/42.

na 1944 o živnostenském ubytovacím prostoru v lázních, že je výlučně určen pro sanitární a zdravotní důvody. Toto neplatilo pro „nelázeňská“ místa. V případě nejasností či žádosti o výjimky bylo možné se obrátit přímo na Essera (z důvodů pro vedení války profesních a zotavovacích důvodů).⁶³

Kategorie obce cizineckého ruchu nepředstavovala jen samé výhody. Sice ojedinělý, avšak výmluvný je pokus cizinecké obce Ternberg (ležící na řece Enži v Horních Rakousích) o vystoupení z této kategorie. Nejsou známy důvody a nelze spekulovat. Nabízí se však možnost uniknout se sevření této kategorie zcela jistě. *Zemského cizineckého svazu Horní Dunaj a Salcburk* dne 17. ledna 1940 konstatoval, že obec splňuje všechny zákonné podmínky (a dokonce je překračuje) a dne 14. února 1940 bylo potvrzeno setrvání obce v této kategorii.⁶⁴

Podívejme se na některá opatření omezující cestovní ruch. Délka pobytu mimo trvalé bydliště byla stále více omezována. Oběžník III R 100/41 z 27. června 1941 *Říšského cizineckého svazu* omezoval pobyt v letoviscích na 3–4 týdny. Toto nařízení platilo i pro zimu 1941/1942. Podle výnosu ministerstva lidové osvěty a propagandy z 3. ledna 1942 se lyžování „v zásadě“ neprovozuje. To platilo i pro zákaz přepravy lyží až na výjimky z hlediska státního zájmu.⁶⁵ Dr. Hans Heinrich Lammers jako říšský ministr a šéf říšské kanceláře dne 29. března 1942 psal na nejvyšší říšské úřady, zemské vlády a říšská místodržitelství o jednání a kongresu k odlehčení železnice (vojenské, válečné a potravinové transporty) s výjimkou místních akcí nebo akcí v souvislosti s válkou.⁶⁶

Hornodunajský říšský místodržící dne 21. dubna 1942 zevrubně rozváděl, že je možná maximální dobu (3 týdny) a je nutné dodržovat přihlašovací povinnost.⁶⁷ Podle porady na landrátu v Linci dne 8. května 1942 mohl starosta povolit překročení lhůty 3 týdnů, avšak za předpokladu dostatku ubytovací kapacity.⁶⁸ Generální omezení zahraničních cest mimo Říši znamenal oběžník říšského ministra hospodářství č. 34/42 z 12. května 1942.⁶⁹ Ze zákazu byly vyjmuty služební

63 OÖLA, fond Gemeindearchiv Hirschbach im M., kart. 74, čj. Zl. 8-a-M.

64 OÖLA, fond BH-Steyer-Land, kart. 402, Der Landrat des Kreises Steyer, 14. 2. 1940, 13/4-40 a Příl.13/4-40.

65 OÖLA, fond BH-Steyer-Land, kart. 402, Zl.8-a-Dr.J/M.

66 Národní archiv v Praze (dále NA), fond Úřad říšského protektora (dále ÚŘP), kart. 1139, čj. Rk 4147 A, IV-1 FV 9554/1940-1941.

67 OÖLA, fond BH-Steyer-Land, kart. 402, čj. 20/4-42.

68 OÖLA, fond BH-Steyer-Land, kart. 402, čj. 5/VP-42.

69 Sächsische Staatsarchiv Dresden, Hauptstaatsarchiv Dresden, fond 11177 Oberfinanzpräsident Nr. 367, Runderlass des Reichswirtschaftsministers Nr. 34/42 vom 12. Mai 1942 Zivilreiseverkehr nach dem Ausland (ausgenommen Dienst- und Geschäftsreisen). Runderlasse des Reichswirtschaftsministers, 13. Mai 1942; NA, fond Ministerstvo hospodářství a práce (MHP), kart. 203, čj. 63 476/42.

a obchodní cesty a cesty v naléhavém obecném zájmu či neudělení vedlo k „neúnosné osobní tvrdosti“ a na základě lékařského doporučení. V roce 1943 byla opět omezena doba pobytu na 3 neděle.⁷⁰ V předposledním roce války byla ještě více redukována maximální délka dovolené. *Zemského cizineckého svazu Horní Dunaj a Salcburk* dne 13. června 1944 upozorňoval na oběžník III R 45/44 z 25. května 1944 o maximální délce pobytu 3 týdny.⁷¹

Podobně se omezovala jízda veřejnými prostředky, zejména po železnici včetně svátků. Sdělení ministerstva lidové osvěty a propagandy z 20. dubna 1940 se vztahovalo na období od 10. do 15. května 1940 z důvodů vojenských, válečných a zásobování obyvatelstva. Pro dálkovou dopravu platily povolenky. Osobní místní dopravě by měly věnovat velkou pozornost příslušná místa pro cizinecký ruch.⁷² Říšské ministerstvo průmyslu omezilo cestování od 15. prosince 1943 do 3. ledna 1944, aby umožnilo návštěvu přestěhovaných nejbližšími příbuznými a spojení mimo (bydliště) činných s rodinami. Bez povolení cestování v osobních vlacích (nikoliv rychlících a spěšných vlacích) bylo možné do 100 tarifních kilometrů, těžcí váleční poškozenci s úředním průkazem, dále cesty na síťové a okresní jízdenky, časové jízdenky, na zlevněné jízdenky (např. dělnické zpáteční) a ze zahraničí a do zahraničí. Naopak o povolení museli žádat na služební, obchodní a profesní cesty úřady, okresní stranická místa a profesní komory, dále z osobních důvodů z letectvy či zničených míst přestěhovaných manželů, rodičů a ostatních v domě žijících mladistvých (potvrzení Nationalsozialistische Volkswohlfahrt, NSV), návštěva odloučených manželů z důvodů služebních nebo jiných důvodů (evakuace provozu, atd.) (policejní povolení), návštěva rodičů a dětí mimo (bydliště) pracujících (policejní povolení).⁷³

Říšský komisař obrany pro vládní obvod Horní Dunaj (Reichsverteidigungskommissar für den Regierungsbezirk Oberdonau) vydal pokyny dne 14. července 1944, týkající se omezení cestování. Jednalo se o dvě směrnice – Plan I (geringere Reisebeschränkung) a Plan II (starke Reisebeschränkung). Bez povo-

70 OÖLA, fond BH-Steyer-Land, kart. 402, Der Reichsstatthalter in Oberdonau, 18. 2. 1943, čj. 10/12-129/43. K tomu též srv. Nr. 9. Verordnung über die Beschränkung der Aufenthaltsdauer für Ortsfremde in allen Gemeinden der Reichsgaues Oberdonau im Jahre 1943. Vom 18. Februar 1943. OÖLA, fond BH-Steyer-Land, kart. 402, čj. 29/4-42 a Richtlinien des Reichsfremdenverkehrsverbandes vom 24. 2. 1943. – III R 21/1943 zur Anordnung des Staatssekretärs für Fremdenverkehr zur Lenkung des Fremdenverkehrs vom 9. Januar 1943. OÖLA, fond BH-Steyer-Land, kart.402.

71 OÖLA, fond Gemeindearchiv Hirschbach im M., kart. 74, čj. Zl. 8-a-M.

72 OÖLA, fond Gemeindearchiv Hirschbach im M., kart. 74, Hauptgeschäftsstelle des Landesfremdenverkehrsverbandes Oberdonau und Salzburg, 29. 4. 1940, čj. Zl. 8-a-Dr.J./Re.

73 OÖLA, fond BH Ried, kart. 367, čj. III/483/19/43. Runderlasse des Reichsministerium des Innern (dále RdErl d. RMdI) v. 10. 12. 1943 – II a 1636/43-435.

lení bylo možné cestovat do 100 km osobními a spěšnými vlaky, na síťové a okresní jízdenky, na ostatní časové jízdenky, snížené jízdné s prokázáním nárokem, na vojenské karty, diplomaté na cesty do a ze zahraniční; při cestách do protektorátu, Generálního gouvernementu a Białystocku jen s propustkou (Durchlaßschein), na cesty na povolávací rozkazy a zvláštními vlaky. Pro ostatní účely bylo nutné doporučení policie, doplněné např. zdravotním doporučením apod., u služebních cest ještě doporučením příslušných úřadů.⁷⁴

Území bývalého Rakouska po přivtělení do říše se stalo logicky součástí „říšských“ programů řízené dovolené v rámci Kraft durch Freude (KdF), stejně jako za války prostorem pro léčebné a ozdravné pobyty zraněných z jednotlivých front, dovolenou pro vojáky z fronty a jejich rodinné příslušníky, zasloužilé strany NSDAP a dalších organizací, ubytování z vybombardovaných oblastí a v neposlední řadě ubytování v rámci programu erweiterte Kinderlandverschickung (KLV), a to nejen z „Altreichu“, ale např. i z bombardované Vídně.⁷⁵ Zatímco v březnu 1941 směřovaly do župy Niederdonau děti z Nordmarky, do Salcburku z Šlesvik-Holštýnska, do Štýrska z Vestfálska, v květnu 1943 z Essenu do župy Dolní Dunaj, Štýrska a Tyrol a z Düsseldorfu do župy Horní Dunaj.⁷⁶

Protektorát Čechy a Morava

Po dvoufázové likvidaci Československa se podstatně změnila struktura a organizace cestovního ruchu, ale i struktura návštěvníků. Ostatně procesy, které probíhaly od jara 1938 v Rakousku, se promítly do odstoupeného pohraničí (tzv. Sudet) na podzim 1938 a na vyhlášeném protektorátu od jara 1939.

Pomineme-li formální odlišnosti při návštěvě protektorátu z říše a naopak (k přechodu protektorátní hranice byl nutný průkaz totožnosti, Kennkarte, a propustka, Durchlaßschein) od „Východní marky“, shledáme nikoliv nepřekvapivě

74 OÖLA, fond Gemeindecarchiv Hirschbach im M., kart. 74, Reichsverteidigungskommissar für den Reichsverteidigungsbezirk Oberdoinau. Rundschreiben vom 20. 6. 1944 Z/H. 005/2 Nr. 341/44.

75 Nejnovější literaturu ke KLV za území Rakouska uvádí Šustrová, R.: Projekt erweiterte Kinderlandverschickung, s. 11; Steiner, Fritz: Die Erweiterte Kinderlandverschickung im „Reichsfluchtgeschutzkeller“ Tirol. NS-Sozialisation, Schule, HJ/BDM, KLV-Lager in Tirol 1939–1946. Dis. Arbeit Universität Innsbruck. Innsbruck 1998; Schreiber, Horst: Schule in Tirol und Vorarlberg 1938–1948. Innsbruck 1996; Elgelbrecht, Helmut: Wien und die so genannte Kinderlandverschickung. In: Wiener Geschichte, Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien 2001/2002, s. 25–112; Gortan, Ute: Die Erweiterte Kinderlandverschickung. Dipl. Arbeit Universität Wien. Wien 1992; Holzweber, Markus: „Dürfen wir Ihre Kinder verschicken?“ — Die Erweiterte Kinderlandverschickung (KLV) in Niederösterreich. Darstellung, Rezeption und Wiederhall in der NS-Zeit und Zweiten Republik. In: Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich 79, 2013, s. 178–425.

76 Kock, Gerhard: „Der Führer sorgt für unsere Kinder...“. Die Kinderlandverschickung im Zweiten Weltkrieg. Paderborn aj. 1997, s. 101.

řadu podobných či vysloveně shodných rysů. V rovině ideologické či ideové platil (oficiálně) stejný, tedy nacistický světový názor se všemi jeho důsledky. Přestože tu panovalo v podstatě stejné politické klima, existovaly některé odchylky a zvláštnosti jako české fašistické organizace a tiskoviny, obdoba německých mládežnických organizací (Kuratorium pro výchovu mládeže), některé přeregistrované spolky včetně turistických a sportovních atd.

Ani cestovnímu ruchu v protektorátu se nevyhnula tzv. organická výstavba hospodářství, kdy byla převzata německá struktura říšských skupin, hospodářských a odborných skupin na základě nucené koncentrace a centralizace. Vládní nařízení ze dne 23. června 1939 o organické výstavbě hospodářství č. 168/1939 Sb. z. a n. znamenalo do budoucna výraznou změnu. Nařízení se odvolávalo na česko-slovenský ústavní zákon zmocňovací z 15. prosince 1938 č. 330/1938 Sb. z. a n. Základ tvořily hospodářské svazy a sdružení svazů. Hospodářské svazy zřizoval, rozpouštěl a slučoval ministr průmyslu, obchodu a živností, stejně tak měnil jejich stanovy a společenské smlouvy a odvolával vedení hospodářských svazů (§ 1 odst. 1 a 2). Na uvedený zmocňovací zákon i vládní nařízení č. 168/1939 Sb. z. a n. se odvolávaly další nařízení a směrnice až do roku 1945.

Ústřední svaz pro cestovní ruch v Čechách a na Moravě vznikl na základě zmíněného vládního nařízení č. 168/1939 Sb. z. a n. a k němu provádějícího nařízení ministra průmyslu, obchodu a živností 386/1940 Sb. z. a n. ze dne 9. září 1940. Svaz nuceně sdružoval všechny firmy a podniky zabývající se organizací a činností cestovního ruchu. Svaz tvořily dvě hospodářské skupiny, a to hospodářské skupiny *hostinských živností* a *hospodářské skupiny lázní a sportovních míst*. Nepřekvapí, že sídlem svazu byla Praha. Orgány svazu tvořily předsednictvo, presidiální výbor, užší poradní výbor, zvláštní poradní výbory a valná hromada. Vlastní stanovy měly obě hospodářské skupiny.⁷⁷ Funkcí hospodářské skupiny hostinských živností byl pověřen Ústřední svaz zemských jednot společenstev hostinských a výčepníků v Praze, zemské jednoty hostinských společenstev pak funkcí zemských úřadoven. Funkcí hospodářské skupiny lázní a sportovních míst byl pověřen Svaz českomoravských lázní a přírodních minerálních zřidel v Praze.⁷⁸ *Strukturu Ústředního svazu pro cizinecký ruch v Čechách a na Moravě* k 30. červnu 1943 tvořily hospodářské skupiny hostinských živností (2 odborné skupiny s 9 odbory) a hospodářské skupiny *lázní a sportovních míst* (3 odborné skupiny s 11 odbory).⁷⁹

77 Havlíčková, J.: *Ústřední svaz pro cizinecký ruch ÚSCR 1941–1949. Inventář*. Praha 1975, s. 1; NA, fond Ministerstvo zemědělství (dále MZ), kart. 52, čj. 210, Jak je organizován Ústřední svaz pro cizinecký ruch, Národní listy, 29. 10. 1940, IV-27-C c).

78 NA, fond MZ, kart. 52, čj. 210, Grund, Karl: *Poslání Ústředního svazu pro cizinecký ruch*. Národní Politika, 21. 5. 1941, IV-27-C c).

79 *Statistisches Jahrbuch für Protektorat Böhmen und Mähren*. Prag 1944, s. 359.

Ústřední svaz pro cizinecký ruch však nesdružoval všechna zařízení v oboru. Podle zmíněného vládního nařízení 386/1940 Sb. z. a n. vznikl na základě nařízení ministra průmyslu, obchodu a živností č. 451/1940 Sb. z. a n. ze dne 16. prosince 1940 *Ústřední svaz dopravy*. Do jeho čtvrté dopravní skupiny „pomocné živnosti dopravní“ byly zařazeny některé podniky v cestovním ruchu, jako cestovní kanceláře a podniky, které provozovaly některou z činností cestovních kanceláří.⁸⁰ Poněkud neorganické začlenění cestovních kanceláří místo do *Ústředního svazu pro cizinecký ruch v Čechách a na Moravě*, nesl tento svaz velmi těžce.⁸¹

Nelze opomenout ani další z výčtu rovin, rovinu geografickou. Území protektorátu bylo včleněno do říše. Překročení vnitroněmecké říšsko-protektorátní hranice však bylo spojeno s předložením platných dokumentů (pasů, propustek, služebních průkazů) a důkladnými prohlídkami.

Ekonomická rovina nepředstavovala problém (vyjma celkové výše povolených říšských marek a protektorátních korun na délku pobytu).⁸² Na území Protektorátu platila říšská marka i protektorátní koruna, v „Ostmarce“ „jen“ říšská marka.⁸³

Také doprava se nestala problémem. Připravovalo se dálniční propojení z Prahy na Drážďany, probíhala výstavba dálnice Vratislav – (Brno) – Vídeň. Nicméně v souvislosti s válečnými operacemi a situací na frontě byla zejm. železniční doprava omezována nejen úředními pokyny a nařízeními, ale i železničními „sabotážemi“.⁸⁴ Německý státní ministr pro Čechy a Moravu, v podstatě „viceprotektor“ Karl Hermann Frank zakázal od 18. října 1943 používat lehátkových vozů

80 Štemberk, Jan: Ústřední svaz dopravy 1940–1948. *Acta Oeconomia Pragensia* 15/7, 2007, s. 405–416.

81 Podrobněji k tomu Štemberk, Jan: Ústřední svaz pro cizinecký ruch (1940–1948). *Cestování včera a dnes* 3/2, 2006, s. 57–62.

82 Nakonec se výše „dovážených“ či „vyvážených“ RM či K ustálila. Vyhláška ministra financí (25) č. 327/1940 Sb. z. a n. ze dne 30. září 1940, kterou se uveřejňuje opatření Národní banky pro Čechy a Moravu v Praze o vývozu, dovozu a průvozu platidel v cestovním ruchu. *Kundmachung des Finanzministers* (25) vom 30. September 1940, womit eine Verfügung der Nationalbank für Böhmen und Mähren in Prag über die Ausfuhr, Einfuhr und Durchfuhr von Zahlungsmitteln im Reiseverkehr verlaut wird. Výše činila 300 K nebo 30 RM měsíčně.

83 Vyhláška předsedy vlády č. 121/1940 Sb. z. a n. ze dne 27. března 1940 o zastupitelnosti známek (lístků) pro cestující a hostince, platných v Říši a v Protektorátu Čechy a Morava; Vyhláška ministra zemědělství č. 194/1941 Sb. z. a n. ze dne 28. května 1941 o zastupitelnosti známek (lístků) pro cestující a hostince, platných v Říši a v Protektorátu Čechy a Morava, a o vydávání přídatkových lístků v oboru pohraničního styku. *Kundmachung des Ministers für Landwirtschaft über die Vertretbarkeit der Reise- und Gaststättenmarken (karten) des Reiches und Protektorates Böhmen und Mähren und die Ausgabe von Zusatzkarten im Bereiche des Grenzverkehrs*.

84 Např. 8. srpna 1943 byl ochromen provoz Praha – Beroun, který se podařilo obnovit. Dne 1. září 1943 byla eliminována trať Moravská Ostrava – Valašské Meziříčí. Poté následovala stagnace sabotáží do roku 1945 v Čechách a na Moravě do června 1944. Brandes, J.: *Die Tschechen unter deutschem Protektorat*, s. 92–93.

1. a 2. třídy pro cestující z osobních důvodů (dovolená, návštěva aj.).⁸⁵ Obávanými se staly svátky. V souvislosti s Velikonocemi 1944 vydal K. H. Frank výnos 25. března 1944. Zbránit přeplněnosti vlaků měly sloužit „povolenky“ („Zulassungskarten“).⁸⁶ Podle Frankova sdělení z 9. srpna 1944 mělo být omezeno „silně zbytnělé cestování v co nejkratším čase“.⁸⁷ Předpokládalo se vydávání „povolení k použití železnice“ jen pro služební a obchodní cesty. Obdobně následoval další Frankův výnos z 3. listopadu 1944 ohledně prioritní dopravy pro vedení války.⁸⁸

I jazyk v podstatě nepředstavoval bariéru. Starší generace protektorátních příslušníků stále ještě rozuměla německy z období monarchie, mladší generace měla nyní povinně němčinu ve škole. Na území protektorátu působily německé úřady a instituce (německá státní policie, gestapo, oberlandráty, Hitler-Jugend atd.). Názyvy ulic a nápisy byly povinně německo-české, v protektorátu žila početná privilegovaná německá „menšina“. Od počátku roku 1940 zesílil tlak na důsledné dvojjazýčné (německo-české) uvádění turistických tabulek. Počítalo se tedy s německými návštěvníky (turisty) z říše, případně z protektorátu.

Uvedený výčet rovin v podstatě ulehčoval vzájemný kontakt říše – protektorát. Současné tento kontakt limitovala omezení, která byla spojena s legislativními opatřeními. Mezi ně rozhodně patřilo omezené vydávání pasů, propustek a víz (cizincům), stejně jako opatření spojená s vedením války. Další limit představovala stálá redukce osobní dopravy ve prospěch nákladní a vojenské přepravy.

Protektorát tedy představoval v cestovním ruchu velmi významnou oblast pro říši: kvalita a úroveň dopravní infrastruktury a infrastruktury cestovního ruchu (ubytování, stravování) v lázních, letoviscích a významných střediscích, množství přírodních a kulturních památek s odkazem na oblast „tradiční“ německého kulturního vlivu („německá“ univerzita v Praze, „německá“ technika v Praze, „německá“ technika v Brně, kulturní instituce jako Deutsche Akademie), význam Prahy jako sídla někdejšího císařského dvora pro vývoj německého jazyka (Hochdeutsch) atd. V protektorátu platila pro Němce srozumitelná klasifikace hotelů i pohostinských (restauračních) provozů.

Vládní nařízení č. 194/1939 Sb. z. a n. ze dne 13. července 1939 o třídění podniků hostinských živností s oprávněním k ubytování cizinců zavedlo poprvé kate-

85 Moravský zemský archiv Brno (dále MZA), fond Zemský prezident – správa z příkazu říše B 252, kart. 86, Az. VIII/1 b-10 V So-702/03, 14. 10. 1943.

86 MZA, fond Zemský prezident – správa z příkazu říše B 252, kart. 86, Az. PA 5010/44, Erlass vom 25. 3. 1944, Az. VIII/le lo V 71 – 702/ol.

87 „stark angeschwollenen Reiseverkehr in kürzester Frist“. MZA, fond Zemský prezident – správa z příkazu říše B 252, kart. 86, Az. PA 5010/44.

88 MZA, fond Zemský prezident – správa z příkazu říše B 252, kart. 86, Az. VIII/1 b-10 V So-702/03, 14. 10. 1943, čj. PA-50/10/44, Erlass vom 3. 11. 1944 Aktz. VIII/B 3.312/44.

gorizaci ubytovacích zařízení s podrobnými charakteristikami na kategorii A, B, C a D – ubytovací hostinec.

Vyhláška *Nejvyššího úřadu cenového* (NÚC) č. 1013 ze dne 25. listopadu 1941⁸⁹ rozdělovala hostince do čtyř kategorií (cenových skupin) podle vybavení a režie a stanovila nejvyšší ceny jídel v hostincích, restauracích, v automatech, „v buffetech“, v jídelnách a podobných podnicích, pokud patří k hospodářské skupině hostinských živností Ústředního svazu pro cizinecký ruch.⁹⁰

Protektorát i „Ostmark“ podstatně rozšiřovaly kapacitu stávající infrastruktury cestovního ruchu pro vojenské, rekreační a další účely a cíle (lazarety, rehabilitace, ozdravovny, ubytovny, KLV, Hitler-Jugend, Reichsarbeitsdienst (RAD)⁹¹, NSDAP⁹² aj. I z hlediska cestovního ruchu se protektorát stal integrální součástí říše. Zejména lze usuzovat z říšských statistik v rámci počtu návštěvníků mimo říši, tedy i z protektorátu.

I během války se vedly statistiky cestovního ruchu, dobově cizineckého ruchu. Oficiální říšské statistiky však neuváděly údaje o protektorátu a obdobně protektorátní oficiální statisticky neobsahovaly data o říšském, cestovním ruchu. Ostatně identifikace jednotlivce, evidence jeho pobytu patřila mezi základní charakteristiky tohoto období. Problém vzniká v interpretaci údajů. Termínem „domácí“ návštěvníci byli označováni osoby s trvalým pobytem v Čechách a na Moravě, termínem „jiní“ („andere“) návštěvníci pak osoby s trvalým bydlištěm mimo Čechy a Moravu (tedy nejen říšští příslušníci). Většinu „jiných“ lze ztotožnit s říšskými Němci, resp. německými příslušníky s trvalým bydlištěm mimo protektorát, dále s příslušníky „spojeneckých“ zemí (Slovensko) či neutrálních států, případně států, s nimiž vedlo Německo válku. Bohužel statistiky nejsou k dispozici pro všechny výletní lokality a návštěvní místa. Cizinecký ruch v Praze a ve vybraných lázních uvádí následující tabulka.

89 Čj. 90 666-III/4-1941, Úřední list č. 279/1941.

90 K Ústřednímu svazu pro cizinecký ruch srovnej Štemberk, J.: K činnosti a organizaci Ústředního svazu pro cizinecký ruch, s. 277–289.

91 K 11. dubnu 1944 byli příslušníci RAD (5210) dislokováni celkem v 26 lokalitách v celém protektorátu. Srv, k tomu NA, fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, kart. 70, inv.č. 922, sg. 110-7/84, Anlage 2 k AGF.XXXVIII D Nr. 119-355/45 g.Rs.

92 MZA Brno, fond Zemský prezident – správa z příkazu říše B 252, Kart. 86, Az. 1100-PB/43, Beurlaubung von Behördenangehörigen für Zwecke der NSDAP ihrer Gliederungen und angeschlossenen Verbände ohne Anrechnung auf den Erholungsurlaub.

**Cizinecký ruch v Praze a vybraných lázeňských místech v letech 1938–1943
(podle údajů a údajů obecních úřadů)**

	1938		1939		1940	
	Domáci	Jiní	Domáci	Jiní	Domáci	Jiní
Praha	610 379	110 196	244 141	78 685	253 157	151 782
Luhačovice – stálí hosté	19 796	1 450	21 354	258	18 172	–
Poděbrady	32 494	1 718	29 515	984	29 324	150
Teplice nad Bečvou	5 191	24	4 322	43	3 481	83
Bohdaneč	2 806	33	3 654	14	3 302	18
Rožnov p. R.	12 674	399	11 712	330	11 108	705
Velichovky	2 288	4	3 105	–	3 356	2
Lázně Toužim	1521	11	1 976	230	2 167	4
Lázně Bělohrad	3 200	5	4 957	20	1 982	5
Bechyně	1 528	24	3 185	–	2 317	–
Lázně Mšené	523	5			975	7
Lázně Běloves	709	8			937	3
Slatinice					590	3
Letiny					756	3

	1941		1942		1943	
	Domáci	Jiní	Domáci	Jiní	Domáci	Jiní
Praha	291 656	218 752	354 345	223 512	370 149	288 713
Luhačovice – stálí hosté	8 750	637	14 345	7 371	19 206	6 311
Poděbrady	10 642	94	15 102	719	16 153	1 592

Teplice nad Bečvou	–	–	–	–	–	–
Bohdaneč	–	–	–	–	–	–
Rožnov p. R.	7 872	830	7 949	2 192	6 915	3 189
Velichovky	2 235	10	179	–	271	–
Lázně Toužim	3 461	53	3 095	7	3 056	4
Lázně Bělohrad	1 632	12	1 453	47	2 288	53
Bechyňe	1 556	–	2 818	–	1 179	12
Lázně Mšené	49	5	1 845	20	2 438	41
Lázně Běloves	1 083	3	1 898	3	1 085	9
Slatinice	1 285	3	1 979	–	2 597	128
Letiny	374	–	159	8		

Pramen: Statistická ročenka protektorátu Čechy a Morava. Praha 1941, s. 20; Statistisches Jahrbuch für Protektorat Böhmen und Mähren. Statistická ročenka protektorátu Čechy a Morava. Prag/Praha 1942, s. 20, 304; Statistisches Jahrbuch für Protektorat Böhmen und Mähren. Statistická ročenka protektorátu Čechy a Morava. Prag/Praha 1943, s. 19–20; Statistisches Jahrbuch für Protektorat Böhmen und Mähren. Prag 1944, s. 39.

Data za rok vždy od 1. prosince předchozího roku do 30. listopadu následujícího roku.

Tabulka dokládá pochopitelný pokles návštěv domácích i jiných návštěvníků ve srovnání s rokem 1938 (byť tento rok byl ovlivněn událostmi spojenými s květnovou krizí a Mnichovem a následným odstoupením pohraničních oblastí). Největší pokles zaznamenala Praha. Především v lázeňských místech rostl počet „cizích“ návštěvníků a překročil i předválečný stav (např. Poděbrady, Luhačovice). Zatímco se Poděbrady staly hlavním střediskem pro program KLV,⁹³ Luhačovice pak v rámci Heydrichovy zotavovací akce.

Oficiální údaje o cizineckém ruchu v protektorátu v období 1939–1943 jsou uvedeny v následující tabulce.

93 Kock, G.: „Der Führer sorgt für unsere Kinder...“, s. 101.

Cestovní ruch protektorátu v letech 1939–1943 (více než 1 000)

Rok	Domáci	Cizinci	Z toho
1939	1 462 490	179 447	139 185 Německo 10 180 Slovensko 5 744 Polsko 2 707 Jugoslávie 2 304 Maďarsko 2 086 V. Británie 1 822 Francie 1 790 USA 1 723 Rumunsko 1 549 Nizozemsko 1 530 Švýcarsko 1 121 Bulharsko
1940	1 400 708	304 880	292 137 Německo 6 042 Slovensko
1941	1 350 016	433 313	422 704 Německo 4 677 Slovensko
1943	1 926 731	547 725	533 109 Německo 7 097 Slovensko 1 548 býv. Jugoslávie 1 078 Gen. Gouvernement

Pramen: Zprávy Ústředního statistického úřadu 21/61, 1940, s. 439; Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes des Protektorats Böhmen und Mähren. Zprávy Ústředního statistického úřadu Protektorátu Čechy a Morava 23/93–94, 1942, s. 730–731; Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes des Protektorats Böhmen und Mähren 24/42, 1943, s. 322; Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes des Protektorats Böhmen und Mähren 25/35, 1944, s. 274.

Po vzniku protektorátu radikálně (trojnásobně) vzrostl počet návštěvníků z říše, od roku 1940 každým rokem o více než 100 000. V roce 1942 poprvé počet tuzemských návštěvníků překročil úroveň roku 1938. Druhým nejvýznamnějším zdrojem „cizinců“ bylo Slovensko. Ve statistikách poněkud překvapí účast z Generálního gouvernementu. U cizinců (z říše i mimo ni) samozřejmě nepřevažoval cestovní ruch ve formě volnočasového pohybu, ale služební s možností naplnění některých rysů cestování (navštívení kulturních pamětihodností či přírodních památek atd.).

ČEDOK, největší protektorátní cestovní kancelář, se snažil pokračovat ve své činnosti i ve „změněném“ čase i prostoru. Z logických důvodů byly počátkem září 1939 uzavřeny filiálky v Paříži a v Londýně. V roce 1939 ještě vyvíjely činnost

pobočky v Berlíně a Vídni.⁹⁴ Obchodní zpráva za rok 1939 se uváděla změnu působiště vídeňské filiálky vzhledem ke snížení výdajů za nájem (z Kärtnerstrasse 32 1700 RM/měsíc na Lobkowitzplatz 1 120 RM/měsíc). Na konci května 1939, 25. května 1939, došlo ke změně názvu firmy na „Reisebüro Čedok Gesellschaft m. b. H.“. Obchodní zpráva zmiňovala, že mezi jejími zákazníky jsou Češi (česká menšina ve Vídni) i Němci a že firma má zájem získat část zavřené jugoslávské dopravní kanceláře. Filiálka dále kooperovala se slovenskou centrálou Želka a Pistryan-Büro, s Deutsche Reichspost, a výborem pro židovské námořní transporty a s cestovní kanceláří Tempo. Zákazníci měli zájem o Pražské vzorkové veletrhy (během jednoho týdne až 300 zájemců). Dále kancelář udržovala kontakt s bělehradským, záhřebským a lublaňským vedením veletrhů. Přes omezení filiálka prodávala jízdenky, zejména do protektorátu, na Slovensko, do Jugoslávie, vydávala cestovní šeky na Slovensko, do Jugoslávie a Itálie a obstarávala nutná víza. V lázeňské sezóně se jednalo o prodej dohodnutých cen pobytů (Pauschalkuren) do sudetoněmeckých a slovenských lázní. Zpráva konstatovala, že pokud by byla odstraněna omezení vjezdu do protektorátu, znamenalo by to výrazný růst.⁹⁵ Dne 22. června 1940 byla likvidována pobočka v Berlíně⁹⁶ a vzhledem k provozním ztrátám i vídeňská pobočka k 30. dubnu 1941.⁹⁷

Odstranění zbytků „samostatnosti“ v cestovním ruchu protektorátu se dostalo na pořad jednání na počátku září 1939, pravděpodobně v souvislosti s vyhlášením války Polsku. Již 5. září 1939 sdělovalo ministerstvo obchodu předsednictvu ministerské rady ohledně likvidace zahraničních informačních kanceláří cestovního ruchu, že „likvidace smluvního poměru ministerstva obchodu k majitelům bývalých čs. informačních kanceláří cizineckého ruchu v zahraniční byla zahájena bezodkladně po přijetí rozhodnutí pana říšského protektora ze dne 1. července 1939“.⁹⁸ Dále došlo k účetnímu likvidačnímu vyrovnání kanceláří v Paříži, Stockholmu, Bruselu, Torontu, Káhiře, Budapešti, Haagu a ve Varšavě. Kancelář v Curychu zanikla z vlastního podnětu. Filiálky Čedoku v Paříži a Londýně nebyly pro rok 1939 ministerstvem obchodu pověřeny propagační službou a ani se s ní do budoucna nepočítalo. A uzavřel, že „propagace cestovního ruchu v cizině bude napříště prováděna výlučně skrze, Reichsbahnzentrale für den deutschen Reiseverkehr“, o čemž bude prostřednictvím úřadu pana říšského protektora uza-

94 NA, fond Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností (dále MPOŽ), kart. 2751, čj. 49054/40.

95 NA, MPOŽ, kart. 2751, čj. 13 411/41.

96 NA, fond Ministerstvo zahraničních věcí – Výstřižkový archiv (dále MZV-VA), kart. 2720, Firma Čedok 1925–1940, Berlínský Čedok likviduje, České slovo 22. 6. 1940.

97 NA, MPOŽ, kart. 2751, čj. 49054/40.

98 NA, fond Předsednictvo ministerské rady (dále PMR), kart. 3581, čj. 20864/39.

vřena zvláštní smlouva“.⁹⁹ Dne 1. července 1939 sděloval Frhr. v. Uexküll z Úřadu říšského protektora ministerstvu obchodu, že podle čl. VI. vůdcova výnosu ne lze provádět činnost informačních kanceláří samostatně, ale jen prostřednictvím *Centrála říšských drah*.¹⁰⁰

Úřad říšského protektora již 1. července 1939 a opakovaně 31. srpna 1939 sděloval ministerstvu obchodu, průmyslu a živností, že „jednoznačně, že na základě článku VI vůdcova výnosu z 16. března 1939 „pokračování dosavadních informačních kanceláří není možná“ a konstatoval, „že o této otázce se již nevede žádná diskuse“. Úřad požadoval „okamžité“ sdělení o tom, že toto bylo provedeno. V závěru bylo „nabídnuto“ jednotlivosti „kdykoliv“ projednat se skupinou kulturně-politické záležitosti úřadu.¹⁰¹

A dalším dopisem ze dne 12. srpna 1939 se Úřad říšského protektora dotázal přímo ministerstva obchodu, průmyslu a živností zda dosavadní informační kanceláře cizineckého ruchu v zahraničí byly již likvidovány a zda propagace cizineckého ruchu pro Protektorát Čechy a Morava byla již svěřena *Centrále říšských drah*.¹⁰² V této souvislosti ministerstvo obchodu sdělilo, že likvidace informačních kanceláří sice probíhá, ale podotklo, že „obstarávání propagačních zájmů českomoravských nemůže být se strany Reichsbahnzentrale prostě převzato, protože má-li být takové obstarávání skutečně hospodářsky plodné, musí být sjednána jasná základna pro spolupráci mezi zdejším ministerstvem, jako propagačním ústředím Čechy-Morava, a ředitelstvím Reichsbahnzentrale; musí být zvláště zjištěno, co pro Čechy-Moravu mohou zahraniční zastoupení R. d. V. vykonati, za jakých hmotných podmínek, jaká spolupráce musí být poskytnuta se strany příslušných míst zdejších a jaké možnosti vlivu na tento úsek R. d. V. budou zdejšímu úřadu vyhrazeny“.¹⁰³

Dopisem ze dne 17. srpna 1939 Úřad říšského protektora požádal předsednictvo ministerské rady, aby „napříště veškerá propagace cestovního ruchu ve slově, obraze i písmě, pokud je určena pro cizinu, byla prováděna jen po předchozím souhlase jeho úřadu“.¹⁰⁴ Jednotlivá ministerstva si musela souhlas opatřit sama. Okresní úřady předkládaly propagační materiály ministerstvu obchodu.

Na konci ledna 1940, 22. ledna 1940, sděloval Úřad říšského protektora ministerskému předsedovi (v odpovědi na dopis z 14. listopadu 1939), že *Centrála*

99 NA, PMR, kart. 3581, čj. 20864/39.

100 NA, PMR, kart. 3581, čj. 14918/39.

101 NA, PMR, kart. 3581, čj. 19698/39.

102 NA, PMR, kart. 3581, čj. 19810/39.

103 Tamtéž.

104 NA, PMR, kart. 3580, čj. 20866/39.

říšských drah v Berlíně je připravena u nových vydání průvodců (Verkehrsbuch) připojit v příloze informaci o protektorátu a zohledit protektorát v případě reklamy. Distribuce reklamních letáků protektorátu v Německu se bude realizovat prostřednictvím *Říšský cizinecký svaz* a německé cestovní kanceláře. S aktuálním vydáním se počítalo až pro rok 1941.¹⁰⁵

Až na výjimky se do podzimu 1944 v případě protektorátu jednalo o relativně klidnou oblast bez spojeneckých náletů a bojových operací. Návštěvníci z říše byli také „vítáni“, neboť měli podobně jako v jiných regionech Německa („Ostmark“), Slovenska atd. nahradit domácí i zahraničních klientelu židovského původu. V prvních měsících po vzniku protektorátu se předpokládala propagace ze strany říše k jeho návštěvě, zejména jeho míst spjatých s německými kulturními a politickými dějinami.

Realizaci nařízení z 15. února 1938 o nasazení dívek v zemědělství a domácím hospodářství na území protektorátu povolil protektor 6. dubna 1940 na základě schválení říšského ministra práce.¹⁰⁶ Tato forma se „osvědčila“ a již 15. dubna 1941 příslušné místo (Befehlstelle Böhmen und Mähren der Reichsjugendführung) předpokládalo účast 40 dívčích vedoucích a 160 dívek v zemědělství.¹⁰⁷ Na území protektorátu existovalo 102 ubytovacích zařízení pro studenty, studentky a učně pod patronací Hitler-Jugend. Nejprve byly zřízeny vzdělávací školy pro vedoucí chlapců v Klecanech (Kletzan), pro vedoucí dívek ve Slapech 6–10leté děti a matky s malými dětmi má na starosti NSV, 10 a starší pod vedením Hitler-Jugend a ve spolupráci s NS-Lehrerbund v táborech (Lagergemeinschaften).¹⁰⁸

O klidu v protektorátu svědčí i jeho zahrnutí do akce spojené s dočasným pobytem dětí z Říše z oblastí zasažených bombardováním (např. Porýní). Vesměs se jednalo o průmyslové regiony (posílání dětí na venkov, KLV). Tábory pro starší děti byly pod dohledem Hitler-Jugend (KLV-Lager). Do protektorátu mířily děti z Porúří – Dolního Porýní.¹⁰⁹ Hlavním táborem se v protektorátu staly Poděbrady, na Moravě Teplice nad Bečvou. Pověřenci pro protektorát se postupně stali Paul Conrad (1940), Balduin Geissler (1941) a Siegfried Zoglmann (1942). Baldur von Schirach navštívil tábory dětí ve dnech 29. až 30. března 1941.¹¹⁰ První vlna KLV na podzim 1940 a během roku 1941, druhá vlna od listopadu 1941 do prvního

105 NA, PMR, kart. 3580, čj. 3584/40.

106 NA, ÚŘP, kart. 953, čj. II/4 (1)/5563/40.

107 NA, ÚŘP, kart. 953, čj. II 4 a – 5563/41.

108 Knoop, Fritz: Die Hitler-Jugend in Böhmen und Mähren, Böhmen und Mähren. Blatt des Reichsprotektors. Prag 1941, s. 102 a 106.

109 Šustrová, R.: Pod ochranou protektorátu, s. 84.

110 Tamtéž, s. 80.

čtvrtletí roku 1942, třetí v roce 1943.¹¹¹ Prokazatelně se konaly výlety německých dětí do Prahy.¹¹² Jen v Poděbradech bylo 16 hotelů a penzionů zabráno pro KLV.¹¹³ V roce 1944 se na území protektorátu nalézalo více než 20 000 dětí.¹¹⁴ Díky zesilujícím náletům spojenců se už ani protektorát nestal příliš „bezpečným“ místem. Celkem se na území protektorátu nalézalo více než 400 táborů s 32 600 lůžky a dalších 99 ve výstavbě s 8 820 lůžky.¹¹⁵ Jedním z míst, která byla považována za bezpečná, patřila Českomoravská vysočina. Také v odstoupených Sudetech byly děti zaopatřovány (v roce 1943 z oblasti Vestfálska), na Slovensku (v roce 1941 z Vestfálska a Düsseldorfu).¹¹⁶

Závěr

Z hlediska cestovního ruchu probíhal organizačně-administrativní vývoj po anšlusu Rakouska, Mnichovu a vyhlášení protektorátu stejně nebo podobně. V Rakousku („Ostmark“) se objevily v cestovním (cizineckém) ruchu po anšlusu stejné problémy jako po vyhlášení protektorátu. Byli eliminováni návštěvníci lázní, letovisek a zimních středisek židovského původu ve smyslu německých rasových zákonů. Stejně tak radikálně poklesly počty cizinců, tedy ne však říšských příslušníků. Vzrostl nikoliv proporčně (z hlediska letovisek a lázní) počet návštěvníků z říše. Převzata byla stejná základní struktura podle říšského vzoru (cestovní ruch jako jedné z říšských skupin). Současně existovala některá specifika či odlišnosti ve struktuře. „Ostmark“ neměla ústřední organizaci jako protektorát (*Ústřední svaz pro cizinecký ruch*), ale byla „rozpuštěná“ v říši v rámci župní organizace. Další specifika se týkala struktury hospodářských a odborných skupin.¹¹⁷

„Ostmark“ i protektorát v oblasti cestovního ruchu měly pro říši ambivalentní význam. Na jedné straně existovala snaha omezovat „volný“ pohyb jako takový bez ohledu, zda se jednalo o protektorátní či říšské příslušníky včetně cizinců. Na straně druhé nelze nevidět úsilí říšských i protektorátních úřadů o limitovanou podporu „protektorátního“ i „říšského“ cestovního ruchu motivovaného ideolo-

111 NA, fond Německý státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě (dále ÚŘP-ST), kart. 66, inv.č. 1422, sg. 109-4/1176, Dienststelle Kinderlandverschickung; Erfahrungs- und Tätigkeitsbericht über die erste KLV im Protektorat Böhmen und Mähren, kart. 66, inv.č. 1413, sg. 109-4/1167; Šustrová, R.: Pod ochranou protektorátu, s. 125 a 130.

112 Tamtéž, s. 132.

113 V samotných Poděbradech 15 000 dětí. Kock, G.: „Der Führer sorgt für unsere Kinder...“, s. 101.

114 Šustrová, Pod ochranou protektorátu, s. 190.

115 Tamtéž, s. 193 a 272.

116 Kock, G.: „Der Führer sorgt für unsere Kinder...“, s. 101.

117 Průvodce řízeným hospodářstvím Čech a Moravy. Co znáti o nových institucích a úřadech. Redigoval Otto Müller. Praha 1941, s. 43–45.

gicky, politicky a sociálně-zdravotně. Negativně z hlediska cestovního ruchu působila obecně snaha německých úřadů o kontrolu přechodu říšsko-protektorátní hranice a „vnější“ říšské hranice vůbec. Dále můžeme zmínit průběh válečných operací (průběh fronty, bombardování německých měst), povolávání dalších ročníků, atd.

Protektorát i „Ostmark“ z hlediska politického, ideologického, vojenského, ekonomického i kulturního patřily do zpacifikované oblasti *pax germanica*. Z hlediska cestovního ruchu představovaly pro říši nezanedbatelný přínos. Odčerpávaly prostředky (přímo či nepřímo) od Němců i protektorátních příslušníků a v případě opravdových cizinců (v lázeňských střediscích) vzhledem k jejich minimálnímu počtu omezeně i devizy. Obě oblasti rozšiřovaly atrakční obvod říše a současně představovaly plnou integraci do říše včetně institucionálního a organizačního. Protektorát i „Ostmark“ znamenaly také podstatné rozšíření ubytovacích a stravovacích kapacit cestovního ruchu říše.

Protektorát i „Ostmark“ do jisté míry působily jako tlumící nárazník mezi východem (frontou) a západem (vlastním územím říše). Ostatně stávající infrastruktura cestovního ruchu byla využita pro vojenské a další účely a cíle (lazarety, rehabilitace, ozdravovny, ubytovny, KLV, Hitler-Jugend, říšská pracovní služba RAD, NSDAP aj.) Dobově byl význam protektorátu i ostatních oblastí říše pro cestovní ruch jakoby „překládán“ do budoucnosti, kdy bude možné využít všech jeho předností v „nové“ Evropě.

Cestovní (cizinecký) ruch se v „Ostmarce“, stejně jako v protektorátu řídil říšskými zákony a nařízeními, ale také místními výnosy a nařízeními. V protektorátu k tomu ještě přistupovala nařízení říšského protektora a později ještě státního tajemníka pro Čechy a Moravu, protektorátních ministerstev a směrnice povinných svazů.

Die Ostmark und der Protektorat als Reiseziele der Reichsdeutschen

Die organisatorisch-administrative Entwicklung aus der Sicht des Reiseverkehrs war nach dem Anschluss Österreichs und nach der Ausrufung des Protektorats gleich oder ähnlich. Die Wirkungskraft der Reichsgesetze wurde auf neue Gebiete erweitert. In Österreich (Ostmark) traten im Reiseverkehr nach dem Anschluss dieselben Probleme wie in Böhmen und Mähren nach der Ausrufung des Protektorats auf. Die Ostmark und der Protektorat hatten für das Reich im Bereich des Tourismus eine ambivalente Bedeutung. Einerseits gab es die Bemühung, den „freien“ Personenverkehr als solchen einzuschränken, ohne Rücksicht darauf, ob es sich um Bürger des Protektorats oder des Reiches einschließlich der Ausländer handelt. Andererseits lässt sich die ideologisch, politisch und sozial-gesundheitlich motivierte Bemühung der Reichs- und Protektoratsbehörden nicht übersehen, den „Protektorats- und Reichsreiseverkehr“ in einem beschränkten Maße zu fördern. Aus der Sicht des Tourismus waren die Ostmark und der Protektorat dem Reich von großem Nutzen. Sie zogen Mittel der Deutschen, der Protektoratsangehörigen und der Ausländer ab, erweiterten das Einzugsgebiet des Reichs und hatten eine vollkommene Integration in das Reich, einschließlich der institutionellen und organisatorischen Integration, zur Folge. Der Protektorat und die Ostmark erweiterten auch wesentlich die Unterbringungs- und Verpflegungskapazitäten im Tourismus des Reichs. Die beiden Gebiete spielten zudem gewissermaßen die Rolle eines Prellbocks zwischen dem Osten (der Front) und dem Westen (dem Reichsgebiet). Die bestehende Tourismus-Infrastruktur wurde für militärische und weitere Zwecke und Ziele genutzt.

Ostmark and Protectorate Bohemia and Moravia as destinations of a Reich tourism

From a point of view of a tourism, the organisational and administrative development proceeded in the same or similar way, when the Reich laws actually broadened their territorial scope. The same problems appeared in Ostmark (Austria) as well as in Protectorate in the tourist industry, Ostmark and Protectorate had an ambiguous value for the Reich in this respect. On one hand, there was an effort to limit the “free” movement whether it concerned the Protectorate or Reich citizens including foreigners, on the other hand, there were obvious endeavours of the Reich and Protectorate authorities to support the “Protectorate” and “Reich” tourism as an ideological, political and social-medical tool. From this point of view, Ostmark and Protectorate represented a not negligible asset, they drained the funds from both Germans and Protectorate as well as foreign citizens, they enlarged the attraction perimeter of the Reich and, at the same time, they enabled the full integration into the Reich, including the institutional and organisational aspect. Both Protectorate and Ostmark also meant a considerable increase in accommodation and catering capacities of the Reich tourist industry; both regions, therefore, to a certain extent, worked as an absorption bumper between East (frontline) and West (the very territory of the Reich). The existing infrastructure of the tourist industry was used for military and other purposes and goals.